

ДИСКУСІЇ, КРИТИКА

НОВИЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ГЕОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

У видавництві Львівського національного університету імені Івана Франка 2011 р. вийшов “Російсько-український геологічний словник” (укладачі Р. Вовченко, О. Матковський, Л. Бохорська, О. Полубічко). Появі його передували “Словник геологічної термінології” (проект) П. Тутковського (Київ, 1923), “Російсько-український геологічний словник” С. Головащука (Київ, 1959) і “Російсько-український словник геологічних термінів” О. Ципка, Ю. Арсірія, В. Савченко (Чернігів, 1993). Крім того, було видано вузько-спеціалізовані словники: “Словник гірничої термінології” (проект) П. Василенка, І. Шелудька (Харків, 1931), “Мінералогічний словник” Є. Лазаренка, О. Винар (Київ, 1975), “Російсько-український нафтопромисловий словник” Г. Бойка та ін. (Київ, 1992).

Рецензований словник відрізняється від попередніх геологічних словників ширшим охопленням напрямів геологічної науки та більшим обсягом словникового фонду. До нього увійшли головні терміни з усіх геологічних напрямів: загальної і регіональної геології, стратиграфії, геотектоніки, геофізики, гідрогеології, геоморфології, мінералогії, петрографії, літології, історичної геології, палеонтології, корисних копалин, геохімії, термобарогеохімії та ін. Крім того, у словник включено деякі слова загального користування, які часто вживають у геології, а також терміни з суміжних природничих наук.

Потреба в сучасному російсько-українському геологічному словнику назріла давно. Упродовж багатьох віків більша частина України була в складі Російської імперії, де книгодрукування українською мовою практично було заборонене. В часи перебування України в складі СРСР наукові праці з геології та інших природничих наук також публікували головно російською мовою. Після здобуття Україною незалежності з'явилася реальна можливість і необхідність друкувати наукові праці, підручники й читати лекції українською мовою. З огляду на це потреба перекладних російсько-українських словників з природничих наук, у тому числі науки про Землю, відчувалася дуже гостро.

У процесі підготовки словника в авторів виникали труднощі, зумовлені тим, що не було добре опрацьованої та впорядкованої українською мовою геологічної термінології. З одного боку, чимало термінів, які є в старих словниках, забуті, архаїчні, а з іншого, – у словниках, підготовлених у радянський період, вони русифіковані.

У передмові автори зазначили головну мету, яку поставили перед собою, приступаючи до підготовки словника, – відобразити сучасний рівень розвитку знань у галузі геологічних наук; відшукати найвлучніші терміни, які б відповідали чинному правопису; для кожного перекладеного терміна навести якомога більше синонімів. Наскільки вдалося авторам це зробити, розглянемо нижче.

Структурно словник добре побудований. У нього введено терміни і назви за складом: прості, утворені з одного слова, складені з двох або кількох термінів і словосполучення з двох або кількох слів, пов'язаних між собою граматично. Терміни в словнику подані за абеткою: з лівого боку – російські, а з правого – їхній український переклад. Усі терміни наведено в головній граматичній формі – іменник у називному відмінку, дієслово у формі інфінітива. Для іменників наведено закінчення в родовому відмінку. Прикметники узгоджені з іменником у роді, числі й відмінку. Терміни, які складаються з кількох слів, розпочинаються з семантично головного. У перекладній частині на першому місці є найчас-

тіше застосований у сучасній літературі відповідник, написаний адекватно до чинного правопису, а далі йдуть відповідники, виокремлені іншим шрифтом.

У перекладах з російської мови українською, крім термінів, що відповідають чинному правопису, автори навели українські застарілі терміни, запропоновані головню до 30-х років ХХ ст., переважно І. Верхратським і П. Тутковським. Наприклад, конгломерат, зліпняк; двійник, близнюк; конус, стіжок; тальк, жировик; сульфід, сірчак; очаг – вогнище, ватра, кабиця. До терміна “вогнище” вулканічне чи мантієне слова ватра, кабиця не синоніми. Адже ватра – це багаття на поляні, а кабиця – піч у літній кухні на дворі чи в садку.

Автори, намагаючись навести до кожного слова якомога більше синонімів зі старих словників, мали необережність зазначити, що “Словник не є нормативним” (с. 6). Цього не можна було робити, бо словник має бути нормативним; наведені в ньому терміни повинні бути обов’язковими для загального користування. Інша річ, якщо автори хотіли назвати слова, які тепер не вживають, то потрібно було навести їх окремо, зазначивши джерело, автора і те, що назва застаріла. Так учинили Є. Лазаренко, О. Винар у “Мінералогічному словнику”.

Потрібно також пам’ятати, що мова, як і її носій – народ, з розвитком освіти і науки змінюється і розвивається. Тому реанімувати слова, які стали архаїчними і відійшли в історію, не варто. Зазначимо, що серед синонімів у словнику є переважно слова, які відповідають чинному правопису. Наприклад, вологий, вогкий, вільготний; поглинання, вбирання; карта, мапа; кар’єр, каменоломня; контакт диз’юнктивний, тектонічний та ін.

Не завжди можна погодитися з перекладами авторів: басейн ледняковий, вугленосний, пісковик наддрібнозернистий. Замість них у сучасній українській мові існують терміни: льодовиковий, вугленосний, дрібнозернистий. Щодо перекладу слів “глина известковистая” на “глина вапниста” зазначимо, що вони, по суті, неправильні, хоча дуже поширені в багатьох словниках, монографіях, статтях. Прикметник “известковистая” походить від іменника известь – вапно. Це рідкісний мінерал складу CaO , знайдений у лавах Везувію. Технічно вапно одержують випалюванням вапняку. У глинах осадових порід міститься не CaO , а CaCO_3 , тому використання в російській мові “глина известковистая” помилкове. У перекладі необхідно було внести відповідне зауваження і писати: глина вапняковиста, або карбонатна, а не вапниста.

У словнику в перекладі читаємо терміни хімічних елементів: марганець, манган; арсен, миш’як; сурма, антимон; вісмут, бісмут, ніби як синоніми. Насправді правильні українські назви цих елементів лише манган, арсен, стибій (а не сурма чи антимон) і бісмут. Русифіковані назви хімічних елементів (марганець, миш’як, сурма, вісмут) проникли в українську термінологію в 30-х роках ХХ ст., у часи так званого наближення української мови до російської, коли брали російські слова, будь-як їх перекручували і видавали за українські. Зазначимо також, що один з методів визначення абсолютного віку порід і мінералів “свинцово-ізотопний” чомусь перекладено на “оливо-ізотопний”, замість “свинцево-ізотопний”.

Наприкінці зазначимо, що загалом словник корисний і його видання треба вітати. В підготовку словника автори вклали багато праці. Сподіваємося, що зроблені зауваження будуть враховані в ході підготовки другого видання словника або ж української геологічної енциклопедії, видання якої давно чекають геологи.

П. Білоніжка, М. Павлунь